

תוס' יומא יג: ד"ה היה (דרבנן גזרו, אליבא דר"י, שכהן גדול אונן לא יקריב. ושמא ל"ח ממש דבר המפורש בתורה); [ואין זה ענין למש"כ התוס' בחגיגה יח, א ד"ה חולו — ששם הכוונה שאין להסמיך איסור מקרא, אי איכא קרא מפורש להתייר, כמוש"כ בפרי יצחק ח"א דף נה]; רישב"א כתובות מג, א — (מביאים ילפותא מן הפסוק, להסביר טעם שחכמים לא תקנו אחרת. ואף בענינים ממוניים).

וע"ע: שו"ת חות יאיר קמב; שער המלך יסוה"ת ה; כפות תמרים סוכה מ: על תד"ה על היין, ובשפת אמת שם; צל"ח פסחים נב. פני יהושע קדושין י: ושם בקונטרס אחרון ולענין גזרה לצורך השעה מסיבה צדדית; ליקוטים מכת"י של ר"צ הכהן מלובלין וצ"ל, בסוף קונטרס 'שיחת שדים' (עמ' 97); הגהות רי"א חבר סוטה ז, א; מהר"ף חיות שבת עד וסנהדרין יט; פורת יוסף — חולין קטז; מנחה חריבה — ריש סוטה; אורח מישור — נויר ד; אגרות משה אה"ע לה, לח, ב או"ח ח"ד מא; בית ישי עד; חידושי בתרא יבמות כו סע"ב; משנת משה — סנהדרין פו. וע"ע במש"כ בסוטה ז ובקדושין ח.

בספר פנים מאירות (זבחים עד) כתב לחלוק על דברי הט"ז. [וסימוכין לדבריו מפירושו הרמב"ן והרשב"א הנ"ל, שנמנעו מלפרש כהתוס', והוכיחו מקושית רבא שסבר איסור דאורייתא. וי"ל]. וב'חזק נתן' שם דחה דבריו, ע"ש.

דף עא

'עמי ונכרי — עמי קודם, עני ועשיר — עני קודם, ענייך ועניי עירך — ענייך קודמין, עניי עירך ועניי עיר אחרת — עניי עירך קודמין. אמר מר: עמי ונכרי עמי קודם — פשיטא?... — כתבו פוסקים אחרונים שמעלת 'עני' (ביחס לעשיר) עדיפה על מעלת 'ענייך' (כלומר קרוב משפחה) או 'עניי עירך'. הלכך לעולם העני קודם לעשיר, גם אם העשיר קרובו וכן עירו. וכן מעלת 'ענייך' עדיפה על מעלת 'עניי עירך', ולכן קרובו שבעיר אחרת קודם לעניי עירו שאינם קרוביו (ע' אהבת חסד פ"ו ועוד). ולפי זה סדר הברייתא, וגם הסדר הכתוב בפסוק — בדוקא.

ממוצא הדברים יש ללמוד שמעלת 'עמי' עדיפה על שאר המעלות המנויות לאחריה. ולפי"ז עשיר ישראל ועני נכרי — מצוה להלוות לישראל. וכששאלו 'פשיטא' לא תרצו קמ"ל שעשיר ישראל קודם לעני גוי — דהא נמי פשיטא, שהרי הלוואת עשיר גם היא מצוה דאורייתא (כמו שכתב הסמ"ע חו"מ צו. וכן הוכיח בספר אהבת חסד ו הערה ג, ואפילו כשאינו דחוק כלל, עכ"פ הוא בכלל 'גמילות חסדים', ע"ש). וצדקה לעני עכו"ם אינה אלא מפני דרכי שלום ולא מצוה מדאורייתא (ע' שו"ע יו"ד קנא, יב וסמ"ע; רמ"א רנא, א).

'דאפילו לנכרי ברבית ולישראל בחנם' — נראה שמדובר שנודמנו לו באקראי שני אלו — הלוואה ברבית לנכרי והלוואה בחנם לישראל, ובשאינן סך ההלוואה גדול, שהרבית בה מועטת, הלכך צריך לוותר על ריוח זה. אבל אם זו היא פרנסתו הקבועה, להלוות ברבית לנכרי, או גם כשהשאלה על סך גדול — אין חיוב זה, שאין הבדל בין פרנסת רבית לשאר ענייני פרנסה, שמותר לו לאדם לעשות מסחר במעותיו לעצמו, גם כאשר ישנם אנשים הנצרכים להלוואה. ולא רק כאשר נצרך לפרנסתו כדי חייו, אלא אפילו באופן רגיל, כדרך שעושים מסחר בשאר דברים (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג צג). ואולם יש חולקים וסוברים שאפילו במקום ריוח מרובה, גם כן הצריכה תורה להלוות לישראל בחנם, אם ידו משגת להלוות סך גדול כזה בלא ריוח. אך אם אין ידו משגת להלוות, הלא בין כך אינו מחויב להלוות לישראל באופן זה (וכן דעת בעל מגילת אסתר, שורש ו. וכ"כ הפנ"י ועוד. ואולם בספר שער המשפט (צו) כתב שברוח מרובה אינו חייב. והובאו שתי השיטות בספר אהבת חסד לח"ח ז"ל (ה,ה), וכתב שם שמהרמ"א

(בשו"ת, י) משמע קצת כשיטה הפוטרת. אכן הכל מודים שאם עיקר פרנסתו מהלוואה ברבית, כנוכר — חייו קודמין. ע' אהבת חסד שם סעיף ג. ע"ע בפני יהושע; דברי מרדכי (מן מת, ד).

'אדם קורא לחבירו רשע, יורד עמו לחייו' — נתבאר בקדושין כח. וע"ע בספר בן יהוידע על דרך הרמז.

'גר לא נקנה בעבד עברי, ושב אל משפחתו בעינן והא ליכא' — אעפ"י שיתכן שיש לו בנים ובני בנים שנולדו לאחר שנתגייר, והריהם משפחתו, הלא אפשר שתיכלה משפחתו והרי אין לו משפחה תמיד, משא"כ בישראל אי אתה מוצא בשום אופן. ונראה לפי זה שבן גרים, אם אחד מהוריו ישראל — דינו כנמכר לישראל, שהרי יש לו משפחה תמיד (עפ"י מנחת חינוך מב, ז). ואולם מדברי כמה ראשונים נראה שהכל תלוי באם, אם היא גיורת או מישראל — ע' ריטב"א ועוד).

'... והנמכר לנכרי אינו עובד לא את הבן ולא את הבת' — התוספות כתבו שנקט 'בת' אגב 'בן', כי אין בדבר חידוש שהרי אפילו נמכר לישראל שעובד את הבן אינו עובד את הבת. ואולם יש מקום בסברא לומר שבגוי, הואיל ובדיני ירושתו אין חילוק בין בת לבן, היה ניתן לחשוב שאע"פ שבישראל אינו עובד אלא את הבן ולא את הבת, בנכרי אין חילוק. ולפי זה בדוקא נקטו 'לא את הבן ולא את הבת'. מאידך יש לומר שהדין הזה שעובד את הבן אינו מדיני ירושה ונחלה הכלליים, אלא דין מיוחד הוא שהבן קם תחת אביו לענין עבד — ולכן אין לחלק בין נמכר לישראל לנמכר לגוי, כהנחת התוספות.

עוד יש מקום בסברא לומר, זה שנתמעטו שאר יורשים בעבד, אינו משום שאין כח הורשה להם, וגם לא משום שדין הוא בדיני העבד שאינו חייב לעבוד לאחר — שאז אכן פשוט שגם הנמכר לגוי אינו עובד את היורשים, אלא אפשר שהוא דין 'יציאה' כשאר יציאות העבד, ולכן היה 'סלקא דעתין' שבנמכר לגוי לא תהא לו יציאה זו, כשם ששאר יציאות הנוהגות בישראל אינן נוהגות בו (עפ"י שיעורי ר' שמואל רוזובסקי — קדושין יז, ב).

'ארמלתא לא תרבי כלבא' — כתבו בתוספות שמשום לזות שפתים בעלמא אין לעשות כן, אך אין איסור מעיקר הדין. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה רה"ז) דייק מלשון [הרמב"ם ו]השו"ע שכתבו בלשון 'איסור' — שבדוקא הוא.

והעיר על הגדפס ב'אוצר הפוסקים' שהביאו דברי התוס' על השו"ע. וכדבריו משמע לכאורה בט"ז (אה"ע כב סק"י), שהבין שיש מחלוקת בדבר בין הרמב"ם להתוס', ע"ש.

'ולא תשרי בר בי רב באושפיזא' — הנצי"ב בחדושי הוכיח שאין האיסור אלא באופן קבוע, שמא תרגילנו עליה. [ולכך נקטו האיסור עליה, ולא עליו — דומיא דאיסור גידול הכלב, שמא תרגילהו עליה], אבל באקראי — מותר. שאינו דומה לאיסור הכללי של 'יחוד'. [בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ג יט) כתב להקל בשעת דחק-גדול למי שהוצרך להתגורר בבית אלמנה, והיא אינה לנה בביתה בלילות, וארוחותיו אוכל משלו ולא משלה].

(ע"ב) 'אי קיבל עליו לזון בדיני ישראל, רבית נמי לא לשקול' — יש מי שדקדק מכאן שאין

על הלווה חיוב משפטי ליתן את הרבית, כי אם הוא חייב אלא שמצד ענין מצוותי אסור הדבר, מה מקשה רבית נמי לא לשקול, הלא פשיטא שהנכרי אינו בר מצוה כלל.

(ע' חדושי הגר"ט — קדושין צח, שהאר"ך לחלק בין שני סוגי רבית — אחת חלה כחיוב מיידי עבור המעות, אלא שאסרה תורה ליטלה. ורבית אחרת שאינה פסוקה באופן מיידי וקבוע, כגון שפסק לפי זמן מתמשך. וע"ע במצויין לעיל סא.)

ובתירוץ הגמרא 'שקיבל עליו לזו ולא קיבל עליו לזו' — אין לשאול 'מאי פסקה?' — כי ענין הרבית, כיון שאינו ענין משפטי לגמרי, אלא עכ"פ הוא נובע מדיני איסור והיתר, מובן שקיבל עליו לדון בדיני ישראל רק בענינים הממוניים בלבד.)

ע"ע בריטב"א כאן ובחזון איש ב"ק י,ז.

ישראל שלווה מעות מן הנכרי ברבית וביקש להחזירם לו, מצאו ישראל... בשלמא סיפא לחומרא, אלא רישא... — פירוש, כשהנכרי הלווה נתן לישראל אחר והעמידו אצל המלוה, דנים לחומרא כאילו הנכרי שליחו של הישראל המלוה, נמצא כאילו קיבל ישראל מיד ישראל. כן פירש רש"י. [יש שכתבו לפי דעתו שהוא הדין בכל התורה, דנים מדרבנן לומר יש שליחות לנכרי לחומרא, אך יש אומרים שרק ברבית החמירו — ע' אבני מלואים ה"ג; שו"ת פני יהושע; שו"ת חת"ס ח"ו כד; ישועות יעקב רסג סק"ו; חדושי הגר"ר בענגיס ח"א ה"ג; קהלות יעקב שבת נה; שו"ת שבט הלוי ח"ג כב וח"ז לט, ועוד]. ואולם הרמב"ם (מלוה ה"ג) כתב שבאופן זה יש כאן רבית קצוצה, ומן התורה אסור הדבר. ופרש הגר"ח מבריסק זצ"ל (שם), שבנתינת הנכרי לישראל על דעת המלוה, נעשה המקבל 'ערב' של הנכרי בהלוואה זו כיון שעל פיו נתן, והרי למדנו לעיל שערב שניתן לתובעו תחילה, דינו כמלוה. וכאן אף בדיני ישראל יכול לתובעו, שהרי נעשה כערב קבלן, ויש כאן הלוואת ישראל.

וזה שאמרו 'לחומרא' — אין הכוונה לפי הרמב"ם לחומרת הדין, ומדרבנן. אלא שהיות וניתן לבוא לדון משני צדדים, האחד — הלוואת נכרי [שהיא לא נפקעה בכך שנעשה ישראל זה ערב קבלן], והשני — על ידי היותו ערב נעשה כלווה, על כן יש לנו ללכת 'לחומרא' — לצד החמור, לאסור הדבר מדין רבית, כי מכל מקום יש כאן גם הלוואת ישראל. ואסור הדבר מן התורה. [עוד כתב שם שלכאורה יש להחשיב את הישראל כמלוה לישראל מדין 'עבד כנעני', כמו במקדש את האשה ואמר לה 'הילך מנה והתקדשי לפלוני' — מקודשת (קדושין ו), גם כאן הנכרי נותן עבור ישראל ומדעתו, הרי זה כאילו נתן הישראל בעצמו, ונעשה כ'מלוה' לישראל השני. אלא שחידש שאין דין 'עבד כנעני' בגוי, כיון שנתמעט מדין שליחות וזכיה, ואין נתינתו של זה נחשבת עבור חבירו.]

ובזה פרש את שאלת הגמרא 'בשלמא סיפא... אלא רישא כיון דאין שליחות לנכרי איהו ניהו דקא שקיל מיניה רביתא' — אשר מבואר שב'העמידו אצל הנכרי' נעשה כאן מעשה שליחות. וזה צריך עיון. אכן לפי המבואר הדבר פשוט, שכיון שהעמידו אצלו ונתן על פיו, הרי יש כאן דין 'עבד כנעני', וכמו שאמר 'הילך מנה והתחייב לפלוני'. ודין 'עבד כנעני' הרי מועיל שיהא חשוב כאילו רק הוא המלוה ולא אחר [שלא כבדין 'ערב' שנשאר דין מלוה הקודם, כנ"ל]. ע"ש בהרחבת באור החילוק]. ורק לפי שאין שליחות לנכרי, שוב ממילא אין בו גם דין 'עבד כנעני'. וזה באור השאלה, כיון שאין לו שליחות אין כאן 'עבד כנעני' ונשאר כאן הלוואת ישראל ואסור מדאורייתא, וכפסק הרמב"ם. עד כאן מדברי הגר"ח.

ואמנם במחנה אפרים (שלוחין טו) ובקצות החשן (קכג סק"ה) נקטו שדין 'עבד כנעני' קיים גם בנכרי.

וכן הוכיח בספר אמרי בינה (קנינים, ד) מהרמב"ן. ואולם החזון-איש (ח"מ ג, יז) כתב להוכיח מסוגיותנו שאין דין 'עבד כנעני' מועיל כלפי גוי לפי שאין בו שליחות — שאם כן מה מקשה הגמרא, נהי דאין שליחות לנכרי, תיפוק ליה מדין 'עבד כנעני'. וע"ע בית ישי (נה, הערה ג) במה שדן כאן מצד דין 'שעבודא דר' נתן'. ויישב עפ"י דברי הגר"ח. וע"ע: הגהות החת"ס כאן].

'בשלמא סיפא לחומרא, אלא רישא כיון דאין שליחות לנכרי...' — פירוש, כיון שאין שליחות לעכו"ם, לא נפטר הנכרי בנתינתו לישראל השני אעפ"י שנתן על פי ציווי המלוה. ונראה שגם אם ננקוט שאין מוציאים את המעות מיד המקבל שתפס משום שהלה ידע ומחל (וכדעת תרומת הדשן), לא נפטר הנכרי מחובו — כי אם נפטר מחובו במה שנותנו לישראל שני, אם כן שוב אין אחריות החוב אלא על הישראל וזה ודאי אסור מן הדין ולא משום חומרא (עפ"י קצות החשן קכו סקט"ו).

'רבינא אמר: נהי דשליחות לנכרי לית ליה, זכיה מדרבנן אית ליה' — יש לתמוה, כיון שזכיייתו אינו אלא מדרבנן כיצד הותרה רבית דאורייתא? ואפשר כיון שהמעות מיועדות להיפרע לנכרי, וגם הרבית לכיסו של נכרי נופלת, שמא אין זו רבית האסורה מדאורייתא אלא מדרבנן, ובא דין זכיה דרבנן ומפקיע איסור דרבנן (עפ"י רמב"ן). והרשב"א כתב שאין תירוץ זה מחזור. ותירץ הוא שכל דבר שבממון משום הפקר בית דין נגעו בו, ובממון בית דין מתנים לעקור דבר מן התורה.

באורי אגדה ופרפראות

'פלוגי זה כפר באלקי ישראל' — נקט לשון זו בדוקא, לפי שידוע במפרשים שהתואר 'אלקי ישראל' נאמר על השגחתו יתברך בתחתונים. והנה זה המלוה ברבית, אין לו בטחון בהי"ת, ומעשיו מורין שהוא כופר בהשגחה. (בן יהודע. וזהו טעם נוסף שנאמר ברבית 'זיראת מא לקיך' — ע' בפ"ר רש"ר הירש).

'כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא ברבית, עליו הכתוב אומר: כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח, עשה אלה לא ימוט לעולם' — פירוש, לא שנמנע מלהלוות ברבית גרידא, אלא שמלוה את כספו בחנם, וזהו שמוכיח מלשון עשה אלה — והלא מדובר על הימנעות ב'שב ואל תעשה' — כספו לא נתן... ושחד... לא לקח. (דוק ותשכח שרוב-ככל הדברים המנויים באותה פרשה, אינם דברים של עשיה, אלא או דברים שבלב או הימנעות מעשיה שלילית)? — אלא הכוונה שמלוה ואינו נוטל נשך (עפ"י מהר"ם שיף).

'צדיק ממנו בולע, צדיק גמור אינו בולע' — בברכות (ז). אמרו צדיק גמור — צדיק וטוב לו. ונראה שזה אינו ה'צדיק גמור' שנאמר בסוגיותנו, כי כאן הכוונה לצדיק שעדיין רע לו [והוא 'צדיק שאינו גמור' הנאמר בברכות], אלא שאינו נבלע לעולם, שלא כ'צדיק ממנו'.

ויש לפרש הכתוב 'עושה אלה לא ימוט לעולם' בשתי פנים: בצדיק גמור ממש — לא ימוט אף פעם. ובשאינו גמור — לא ימוט לצמיתות אלא יקום, כענין שנאמר 'שבע יפול צדיק וקם'. [וכן יתפרש הכתוב (בתהלים קיב): 'כי לעולם לא ימוט לזכר עולם יהיה צדיק' — בשתי משמעויות אלו. ואף שם כתיב לעיל מיניה: 'טוב איש חונן ומלוה' — היינו, מלוה בחנם ללא רבית].

על שאלת הגמרא 'והא קא חזינן דלא מוזפי ברבית וקא מתמוטטין', ועל התירוץ 'הללו מתמוטטין ואין עולין...' — ע"ע בהקדמת ה'שב שמעתתא' (אות ר).

'גר תושב האמור לענין רבית מאי היא...' —

'... וכן בפרשת בהר: וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך — פירוש, סדר הנהגתו ועניניו. והחזקת בו — שישב על כנו ואל מקומו וכבודו.

אבל גר ותושב — וחי עמך — שרק להחיותו אתה מצווה ולא להעשירו. אבל אני מצוך שיחיה עמך ותתן לו לחם ומים ופרנסה, ובבקשה אני מאתך, אל תקח נשך ותרבית שעל זה אינו נופל רק ענין בקשה (ע"ש בבאור שלשון 'אל' מובנו בקשה, ואילו 'לא' — ציווי ופקודה) — שהגר אינו בן מצווה ואינו בן דת, אם כן הוא יקח מאתך נשך ותרבית ואתה לא תקח ממנו הלא תתרושש ותעני — רק אעפ"כ אני מבקש מאתך שאל תקח מאתו נשך ותרבית, כי להחיותו הנך מצווה ובל תבזה צלם נברא בדמות, וחביב אדם שנברא בצלם, אם כי לא אחיך הוא. וכן חששו חכמינו שמא ילמוד ממעשיו, ודילמא אתי למיסרך, ורק משום כדי חייו התירו.

ואמרו בסוף מכות כספו לא נתן בנשך — אפילו רבית דנכרי. וחי אחיך עמך, את כספך לא תתן בנשך — בלשון ציווי ופקודת מלך.

ועיין פרק איהו נשך 'רבי אומר גר תושב האמור לענין רבית איני יודע'. ועל דרך הפשט יש לנו רשות לפרש כמו שבארנו' (משך חכמה פרשת בא — יב,ט).

(ע"ב) 'אמר רב הונא בר מנחם משמיה דרב אחא בריה דרב איקא...' — עפ"י בדיקת מחשב נמצא

שבכל המקומות בש"ס שרב הונא בר מנחם אומר דבר הלכה, אמר בשם אחרים, מלבד במקום אחד שמובאים דבריו בסתם (ב"ק יט:).

ברוב המקומות אמר בשם רב אחא בריה דרב איקא, כמו כאן; במגילה כה: גטין כד. שם סד: סנהדרין מב. בכורות כה: ושם מה. במקום אחד אמר בשם רב אידי בריה דרב איקא, יבמות מג. ובמקום אחד בשם רב איקא עצמו, בב"ק כב. בשאר המקומות שהוזכרו דבריו — אם כקושיא אם כספק שנסתפק, או שהזכירו מעשה שארע עמו — בכל אלו מובאים דבריו בסתם, ולא בשם אחרים — תענית ט. נויר נא: גטין נא. ושם סד: ב"ק נה: מנחות קא.

'והא דרב אשי ברותא היא' — ברוב המקומות מופיעה לשון דחיה זו ('ברותא' או 'בדותא') בהתייחסות לדברים שהביאם רב אשי (8 מופיעים: כאן, בפסחים יא. יבמות כא. שם פב. ב"ב קמה. זבחים ק: מנחות סח. ושם צה:). במקום אחד מופיע ביטוי זה על דברי רב פפא (שבת כז:); וכן על דברי רב מרשיא (גטין פח:); רבי אבהו (לעיל ט.); רב הונא בריה דרב יהושע (ב"ב קא:); רפרם (כריתות יד:).

(ב'לקוטי שושנים' (סוורין) מובא ליתן טעם מדוע נאמר כן רק ביחס לדברי רב אשי ועוד שני חכמים שהיו בתקופת חתימת התלמוד, ע"ש. ואולם, כפי הנזכר מופיע ביטוי זה גם אצל חכמים קדמונים יותר. ונראה שסגנונו וביטוייו של בית מדרשו זה אינו כסגנונו של בימ"ד אחר, וכמו שמצאנו אצל חכמים פרטיים: 'לייט עלה אביי', 'פריך רב אחאי' וכהנה רבות).

'... דמסתבר דמה שנמצא בגמרא בכמה מקומות על דברי אמורא אחד בלשון דבדותא וטעותא וכדומה — הוא ביטול לגמרי, שלא יוכלו בית דין אחר לחלוק בשביל זה יותר מלא אמר האמורא זה...' (מתוך אגרות משה או"ח ח"ד לט ד"ה והא דאיתא).

ב. אפילו הגיעו לגיל מצוות, הואיל ולא הגיעו לכלל דעת שיוכלו להתעסק בממונם כשאר כל אדם — בכלל 'יתומים' לענין זה (תרומת הדשן; ב"י ורמ"א).

דפים ע — עא

קסז. האם מותר ללוות ולהלוות לנכרי ולגר תושב ברבית?

שנינו: לווים ומלוים את העכו"ם ברבית. וכן בגר תושב. לפי לשון אחת בדברי רב הונא, לא התירו לעשות כן אלא בכדי חייו, אבל יותר מכן אסור — גזירה שמא יבוא להימשך אחריו. רבינא אמר, בשאר כל אדם אסרו חכמים שמא ילמוד ממעשיו, אבל בתלמידי חכמים לא אסרו. לפי לשון אחרת לא אסר רב הונא כלל.

א. מה שנהגו עתה להלוות לנכרים — אומר רבנו תם, משום שבשל סופרים הלך אחר המיקל, וקיימא לן כלשון אחרונה. ואפילו לפי לשון ראשונה יש להתיר לפי שיש עלינו מס מלך ושרים, והכל הוא 'כדי חיינו'. ועוד, שאנו שרויים בין האומות ואי אפשר לנו להשתכר בשום דבר אם לא נישא וניתן עמיהם — הלכך אין לאסור רבית שמא ילמוד ממעשיו יותר משאר משא ומתן (תוס' ועוד). יש אומרים שלפי הטעם הזה אפשר שיש לאסור ליושבי ארץ ישראל עתה. ע' בספר כללא דרביתא יד, הערה ג.

ורבנו חננאל החמיר כרבי חייא וכרבינא גם יחד, שמותר רק בכדי חייו ובתלמידי חכמים. ובעל הלכות גדולות נקט כרבי חייא להתיר בכדי חייו, ולא הזכיר תלמידי חכמים. והרמב"ן כתב להתיר בכדי חייו לכל אדם, ובת"ח — אף להעשיר (וכ"פ הטור. וכ"כ הד"מ בשם הר"ן. וער"ן כאן ובתשובה נו).

ב. רבית דרבנן מותרת אף לפי לשון ראשונה — שאין גוזרים גזרה לגזרה (עפ"י ספר התרומות ועוד).

ג. ללוות מהגוי ברבית — מותר אף מדרבנן (עפ"י ברכי יוסף. וכתב בספר גדולי תרומה שלכך השמיטו בטשו"ע דין זה, דמלתא דפשיטא הוא).

א. להלוות לעכו"ם ברבית — יש סוברים שמצות עשה היא (רמב"ם מלוה ה, א; חדושי הר"ן). וע"ע בתשובותיו סי' נו). ויש חולקים, שלא בא הכתוב אלא לאסור הלוואת ישראל ברבית ב'לאו הבא מכלל עשה' (ראב"ד הל' מלוה שם; רמב"ן רשב"א וריטב"א. וכן משמע בפרש"י — תצא). אף לדברי הרמב"ם, אין מצוה בהלוואה, אלא אך בנטילת הרבית כאשר מלוה, ורשאי שלא להלוותו כלל. וכן משמעות לשון ספר החינוך (תקעג). כן האריך בראיות הגרי"פ פערלא בבאורו לספר המצוות לרס"ג — עשה כה ח"א דף קסד).

ב. גר תושב מצוה להחיותו, ככתוב. [נחלקו הראשונים האם נמנית מצוה זו לעצמה או בכלל מצות צדקה היא. ע' בהשגות הרמב"ן על ספר המצוות לרמב"ם, טז; חדושי מרן רי"ז הלוי — ראה]. ונראה שאין בזה לאו דלא תאמין אלא עשה בלבד. ואפשר שכופים עליה (עפ"י מנחת חינוך תעט, ב). יש מי שכתב להסתפק האם מצות הלוואה [ששייכת גם כלפי עשיר] אמורה גם על גר תושב (ע' מנחת חינוך טו).

נראה שאם לא קיבל על עצמו בפני בית דין אלא שנוהר בשבע מצוות — אף לדעת הראב"ד (איסור"ב יד, ח) שמותר להניחו יושב בארץ, ומשמע שאין בו איסור לא תחנם הן

לענין מתנת חנם הן לענין חניה בקרקע, אבל אין מצווים להחיותו (עפ"י חו"א ב"ק י, טו).
ג. התוס' צדדו שמא בני נח מוזהרים על הרבית כמו שהוזהרו על הגזל [ואעפ"כ מותר לעכו"ם להלוות לישראל ברבית]. ולפי תירוץ אחר בתוס', לא הוזהרו בני נח על הרבית.

דף עא

קסח. מהם דיני קדימה במתן הלוואה?

ישראל ונכרי — ישראל קודם (אם כסף תלוה את עמי). ופירש רב הונא: אפילו לנכרי ברבית ולישראל בחנם.

עני ועשיר — עני קודם (...את העני).

ענייך (= קרובים ממשפחתך) ועניי עירך — ענייך קודמים. עניי עירך ועניי עיר אחרת — עניי עירך קודמים (עמך).

א. מבואר בפוסקים שמעלת עני על עשיר עדיפה ממעלת 'ענייך' — הלכך יש להלוות תחילה לעני, אפילו הוא בן עיר אחרת, מאשר לעשיר אפילו הוא קרובו ובן עירו. ומעלת 'ענייך' קודמת למעלת 'עניי עירך' — ולכן יש להקדים לעני קרוב משפחה אפילו הוא מעיר אחרת.

ונראה שמעלת 'עמי' קודמת לכל המעלות.

ב. כתב בספר אור זרוע (צדקה ט): 'כל הנופל בעוני וצריך למזונות, אינו נופל ליד גבאי תחילה, ואינו מוטל על הגבאי לפרנסו, אלא הקרובים מחוייבים לפרנסו, ועליהם מוטל עשה דוחי אחיך תחילה, עד שיעיינו בית דין אם אין ספק לקרובים, אבל לאחר שיעיינו שאין ספק לקרובים — מוטל על הגבאי'.

ג. נראה שדיני קדימה בצדקה ובמתן הלוואה שווים. וכשם שבצדקה כהן קודם ללוי ולוי לישראל וכו', כמו כן בהלוואה (מנחת חינוך סו, ג).

קסט. אלו דברים הוזכרו בנגותם וענשם של מלוי ברבית ובשכר המלוים שלא ברבית?

אמר רבי יוסי: בא וראה סמיות עיניהם של מלוי ברבית; אדם קורא לחברו 'רשע' — יורד עמו לחייו. והם מביאים עדים ולבלר וקולמוס ודיו וכותבים וחותמים: פלוני זה כפר באלקי ישראל.

רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא ברבית — עליו הכתוב אומר: כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח — עשה אלה לא ימוט לעולם. הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין. ואף על פי שראינו אנשים שנמנעים מלהלוות ברבית ומתמוטטים — הללו מתמוטטים ועולים והללו מתמוטטים ואין עולים.

תניא (ע"ה): רבי שמעון אומר: מלוי רבית יותר ממה שמרויחים מפסידים, ולא עוד אלא שמשימים משה רבינו חכם (— לישנא מעליא נקט) ותורתו אמת, ואומרים: אילו היה יודע משה רבינו שיהיה ריוח בדבר לא היה כותבו.

קע. א. האם גר נקנה בעבד עברי או קונה?

ב. האם אשה קונה עבדים ושפחות?

א. אין הגר נקנה בעבד עברי (ושב אל משפחתו). ואינו קונה עבד עברי — שכן קבלו, כל מי שאינו נקנה אינו קונה. ופירש רב נחמן בר יצחק, אינו קונהו כדין ישראל אבל קונה כדין עכו"ם, ונפקא מינה שהעבד אינו עובד לא את הבעל ולא את הבת (וחשב עם קנהו — ולא עם יורשי קונהו).

א. דוקא לענין זה, אבל לשאר דברים דין העבד כנמכר לישראל — יוצא בשש וביובל ובגאולת קרובים ועוד (עפ"י אמת ליעקב).

ב. מדברי הסמ"ג (עשה פג, מובא בכס"מ עבדים א) נראה שבן גר וגירות דינו כגר לענין זה. ובמנחת חינוך (מב, ז), הקשה על כך. ונקט שם מסברא שאם צד אחד מהוריו מישראל — הריהו נמכר לעבד כישראל, דקרינן ביה ושב אל משפחתו. ואולם מלשון כמה ראשונים נראה שכל שאמו גירות הריזה בכלל גר (עריטב"א ועוד).

ב. אשה קונה את השפחות ואינה קונה את העבדים. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף קונה את העבדים. ופרשו בגמרא שמחלוקתם בכנענים, אבל עבד עברי לדברי הכל אינה קונה, שאין זו דרך ארץ — שהוא מתייחד עמה. משא"כ בכנעני הריהי חוששת לקלקל עמו לפי שהוא פרוץ ויראה שמא יתפאר לגלות הדבר.

א. אשה שעברה וקנתה עבד — הרי דינו כעבד לכל דבר. ויש מצדדים שחייבת למכרו (ע' בספר החינוך מב שמב ובהגהות משל"מ; אוצר המלך — עבדים א; שבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות נו).

ב. יש מי שכתב שאין אשה קונה אמה עבריה, מפני שאינה ראויה ליעוד. ועכ"פ כשאין לאשה בן (הגהות הרד"ל קדושין יט. וע' מנחת חינוך מב, יח).

ג. כתב הב"ח: יש ללמוד מכאן שאסור לאשה לשכור משרת יהודי לזמן — מפני החשד. ומשמע מסתימת הדברים שאף אשה שיש לה בעל אסרו חכמים, כשם שאסרו לכל אשה ללמוד תינוקות (מובא בש"ך י"ד רסו סקל"א). ודעת הט"ו (סק"ז) להתיר לאשה להעסיק משרת כשר, שאינו דומה לעבד. ולדבריו, אשה שיש לה בעל נראה שלא אסרו כלל, אפילו בעבד.

ד. יש אוסרים [דלא כהרמב"ם] לקנות אפילו עבד קטן פחות מבן תשע — שמא תשהנו לכשיגדיל (עפ"י ב"ח וש"ך).

קעא. א. מהו להיות ערב לנכרי המלוה ברבית לישראל? (ומה הדין בהלוואה שנתן ישראל לנכרי ברבית)?

ב. מעותיו של נכרי המולוה לישראל ברבית, מהו להלוותו לישראל אחר?

ג. מעותיו של ישראל המולוה לנכרי ברבית, האם מותר לישראל אחר ללוותו?

א. דרשו בברייתא מן הכתוב אל תקח מאתו נשך ותרבית — אבל אתה נעשה לו ערב. ופרשו, ערב לנכרי המלוה לישראל ברבית. ודוקא כשקיבל עליו הנכרי לדון בדיני ישראל שאין תובע את הערב בתחילה (רש"י) אלא את הלווה, אבל בלאו הכי — אסור, כיון שבדיניהם אין המלוה תובע אלא את הערב, נמצא הערב כלוה מן הנכרי מתחילה וחוזר ומלוה לישראל.

א. לפירוש הרשב"א והר"ן, לא אסרו אלא בערב המסלק את הלווה מן המלוה (וכן פירש הר"ן [דלא כרשב"א] דעת רש"י. ועמהר"ם ש"ף), אבל בערב-קבלן שיכול לתבוע מי שירצה — מותר. ומהראב"ד מבוואר שאף בערב קבלן אסור (עריטב"א).

ב. עתה שאף בדיניהם אין פורעים מן הערב אם יש ללווה לפרוע — הרי זה נידון כמי שקבל עליו לדון בדיני ישראל (רא"ש).

ג. אם זקף בשעת ההלוואה את הרבית והוסיפה על הקרן — יש אומרים שאז נעשה הכל כקרן ומותר להיות ערב על זה (ע' חתם סופר קלו. מובא בפ"ת קע. וע"ש בגליון רעק"א).
ד. נכרי שלוה מישראל — התוס' (והר"ן ועוד) נקטו שמותר לישראל אחר להיות ערב על הלוואה זו, מפני שלא נעשה הערב כלוה מעתה, שהרי בדיננו אין המלוה תובע את הערב תחילה [ובערב קבלן — דעת הר"ן לאסור. ויש מתירים — עב"י קע בשם הרמב"ן בתשובה רכג]. והראב"ד חולק ואוסר, מלבד אם התנה המלוה עם הנכרי שלא ידחה אותו אצל הערב אלא אם אין בידו לפרוע. (וכן דעת ראבי"ה, שהערב לא ישלם את הרבית אלא את הקרן, עד שיתן הנכרי הרבית).

ב. ישראל שלוה מעות מן הנכרי ברבית וביקש להחזירן לו. מצאו ישראל אחר ואמר לו: תנם לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לו — אסור (שהרי זו הלוואה מישראל לישראל. ואפילו אמר אני אעלה לגוי אסור. תוס').

אפשר שאין הדבר אסור מהתורה אלא מדרבנן, כיון שהמעות והרבית באים לידי הנכרי (כן כתב הרמב"ן בדעת רבינא).

ואם העמידו אצל נכרי — מותר (אפילו אם נתן הרבית ליד ישראל. תוס'). ופרשו בשם רב אחא בריה דרב איקא, כגון שאמר לו הנכרי הניחם על גבי קרקע והיפטר — אבל בנתינה ישירה מישראל לישראל אסור, שהרי אין שליחות לנכרי להיות כמותו, הלכך ישראל מישראל קיבלם ברבית.

ואפילו אמר לו הנכרי תן לפלוני והיפטר, ואני אתנה עמו שיתן לי קרן ורבית — אסור, כיון שקבל המעות מיד ישראל שהמעות היו באחריותו עד עתה, הלכך נראה כנותן לו רבית [כן לשון התוס'. ובלשון תור"פ משמע לכאורה שאסור מדאורייתא משום 'לא תשימון'. וע' גם ברשב"א. וע"ע קצוה"ח קכא סק"א]. אבל בהניחן על גבי קרקע מותר, ואפילו לא הפקיר ישראל את המעות כשהניחן והריהן עדיין שלו כשנטלן השני, אעפ"כ מותר כי כשפורע לנכרי רבית אינו בשביל ישראל ראשון שהרי כבר פטרו הנכרי (תוס' ורא"ש).

ויש אומרים שאם אמר הנכרי תן לפלוני והיפטר מותר אפילו קיבל ישראל מיד ישראל (ערמב"ן בשם רבנו משה ב"ר טודרוס. וכן דעת הריטב"א). והרמב"ן והר"ן כתבו שאם אומר לו תן לפלוני לשם פקדון שלי והיפטר, ואחר כך נוטל לעצמו — מותר. (וכן מובא בב"י קסא לצדד בשם תלמידי הרשב"א).

רב פפא אמר: כגון שהנכרי נטל מזה בידו ונתן לזה. והחידוש הוא שאין אומרים על דעת ישראל נתן וכאילו בא מישראל לישראל.

לפי לשון אחת, אמר רב אשי: אפילו נתן ישראל לישראל מותר, כי יש שליחות לעכו"ם בכל התורה מלבד בתרומה. ולפי לשון אחרת, ישראל נעשה שליח לעכו"ם. לא נתמעט אלא שליח עכו"ם של ישראל — ושתי הלשונות הללו בדברי רב אשי נדחו. וכן דחו את דברי רבינא שאמר שאעפ"י שנתמעט עכו"ם מתורת שליחות — יש לו דין זכייה [מדרבנן].

ג. נכרי שלוה מעות מישראל ברבית וביקש להחזירן לו. מצאו ישראל ואמר לו תנם לי ואני אעלה לך (או לישראל. רא"ש) כדרך שאתה מעלה לו — מותר. ואם העמידו אצל ישראל — אסור.

רבנו תם אמר שלפי מסקנת הגמרא מדובר כשישראל המלוה נטל מהנכרי ונתנם לישראל אחר [והחידוש הוא שלא נאמר שעשה כן על דעת הנכרי ואין כאן הלוואה מישראל לישראל], אבל אם הנכרי עצמו נתן לישראל אחר — מותר, לפי שאין שליחות לנכרי אף לא לחומרא [וה'בשלמא' שאמרו — אינו קיים לפי האמת. ומצינו כיוצא בזה הרבה. עתוס' ורמב"ן. ויש מי שכתב שלרש"י לעולם 'בשלמא' נשאר למסקנא — ע' נובי"ת אה"ע נד אות ט]. אבל מרש"י ומר"ח משמע שלעולם אסור משום שאנו דנים לחומרא שיש שליחות לעכו"ם וכאילו בא מישראל לישראל (עפ"י תוס' הרמב"ן סייע לרבנו תם מהירושלמי. ואולם כתב שבעל נפש יחמיר לעצמו. והר"ן כתב שראוי לחוש לדברי ר"ח ורש"י וכפשוטו הסוגיא).
 [יש אומרים לפי שיטה זו שהוא הדין לכל התורה, יש שליחות לנכרי לחומרא. ויש אומרים דוקא ברבית החמירו].
 והרמב"ם כתב שאם העמידו אצלו הרי זו רבית קצוצה. ומשמע שיוצאה בדיינים (ערמב"ן; חדושי הגר"ח"ס).

א. ישראל שאמר לנכרי לזה לי מעות מישראל בשמך, ואני אשלם כל מה שאתה צריך לשלם לו, קרן ורבית, והמלוה אינו יודע שבשביל ישראל הוא לזה אותם, אפילו נודע לו אחר כך — רבנו תם התיר, לפי שאין שליחות לנכרי אפילו לחומרא. ור"י כתב אפילו אם נחמיר בשליחות נכרי — מותר, כי אין מחזירים אותו ברשע לומר עשאו שליח, אלא דעתו שהנכרי ילוה מישראל ויחזור וילוה לו. ואפילו פירש בפני עדים שיהא שלוחו, אין מחזירים בדבר, שאין דומה לאמור בסוגיא כיון שהמלוה לא ידע כלל מהלווה הישראל (ערא"ש סי' נה. וכן הסכימו הרמב"ן הרשב"א והר"ן).

ויש אומרים שאמנם המלוה שאינו יודע לא עבר איסור ומותר לו לגבות הרבית, אבל על הלווה יש איסור בדבר (ע' טור בשם הרא"ש — בדעת רש"י; שו"ע קסח, ז ובהגהות רעק"א).

ב. ישראל שנתן משכון לנכרי ללוות עליו מעות מישראל ברבית — ר"י התיר (וכן הסכים הרשב"א), משום שודאי הקנה לו לנכרי את המשכון [והוא קונה במשיכה]. והנכרי הוא שלוה מישראל. ואילו הרמב"ן חולק ואוסר, שהמלוה אחראי כלפי משכונו של ישראל חברו (ע"ש פרטים נוספים).

נכרי שאמר לישראל, לזה לי מעות ברבית מיד ישראל אחר [על משכון זה] — מותר, שהישראל אינו אלא שליח להבאת [המשכון] המעות, ובלבד שהאחריות אינה מוטלת עליו אלא על המלוה. ואם אינו מאמין לשליח, יתנה עמו שלא יהא נאמן לומר נגנב או נאבד (עפ"י רא"ש ור"ן. וע' בפירוט ברמב"ן).

ישראל שנתן משכון לחברו ללוות עליו מן הנכרי ברבית — מותר, שהנכרי סומך על משכונו וכל האחריות על המשכון. אבל בלא משכון אסור כיון שהאחריות כלפי הגוי מוטלת על השליח [בלבד. ער"ן], הריהו כלוה מן הנכרי וחוזר ומלוה לישראל אחר ברבית (רמב"ן ור"ן; רא"ש סי' נו). ויש מתירים אף בזה, לפי שהשני אינו אלא שליח לראשון (רבנו משה ב"ר טודרוס, מובא ברמב"ן ועוד. וע' מנחת שלמה ח"ב סח, ו).

ג. אמרו בירושלמי כלל: כל שהמעות באחריות ישראל — אסור להלוותם ברבית. באחריות נכרי — מותר. הלכך מעות של נכרי ביד אפוטרופוס או סנטר (= מפקח, משגיח) ישראל — מותר להלוותם ברבית, ולהפך — אסור. ואילו מעות של נכרי המופקדות ביד ישראל —

אסור לו להלוותם ברבית. ולהפך — מותר (מובא בתוס' ורא"ש. וי"ג להפך, ומ"מ לדברי הכל תלוי בקבלת אחריות. ערמב"ן).

בדומה לזה, ישראל שאמר לנכרי הילך שכרך והלוה מעותי לישראל ברבית — אסור. אבל נכרי שאמר לישראל כן — מן הדין מותר אבל אסור מפני מראית העין (תוספתא, מובאת בראשונים. באופן השני יש מתירים מן הדין אפילו אמר לו הנכרי טול חצי או שלישי בשכרך. ויש שאינם מתירים אלא כשקצץ לו שכר קבוע בין ירויה בין יפסיד. ערמב"ן).

ד. משכון של נכרי ביד ישראל, והלך ומשכנו לישראל אחר שיקח הרבית מן הנכרי מכאן ואילך — רבנו תם התיר, ובלבד שיאמר לו הריני מוכר לך כל זכות ושעבוד שיש לי על משכון זה ואין לי עסק עמך עליו ולא לך עלי (רא"ש. וכן הסכים הרמב"ן. והרא"ש (פסחים פ"ב י) הביא מבעל העיטור להתיר, ומשמע אף בסתם). וראב"ד אסר, שהרי ישראל מגוי קונה משכון, ועוד שהוא באחריותו (ערמב"ן).

משכנו של ישראל ביד נכרי והוא אוכל ממנו רבית, והלך הנכרי ולוה על משכון זה מישראל אחר ומעלה לו רבית — יש אוסרים (ר"ן; בעל העיטור ובעל התרומות) ויש מתירים (רא"ש פסחים פ"ב י; שו"ת הרשב"א ח"ג רכט).

ה. נכרי שהלוה לישראל ברבית וכתב בשטר, ומכר שטרו לישראל אחר — יש שלמדו מהגמרא להלך (עב). שאסור אותו ישראל לגבות את הרבית. והריטב"א (שם) דחה ראייתם.

דפים עא — עב

קעב. האם יש תורת שליחות וזכיה בנכרי ובקטן?

הסיקו שאין שליחות לנכרי מישראל ולא לישראל מנכרי, הן בתרומה (כן תרימו גם אתם — מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית) הן בכל התורה כולה (שלמדים משליחות דתרומה).

א. לשיטת רש"י, ברבית [ויש אומרים אף בכל התורה. ויש מי שכתב: בעניני ממונות וכד' השייכים בנכרי, ולא במצוות ואיסורים של ישראל] החמירו חכמים לומר יש שליחות לנכרי לחומרא, כדלעיל.

ב. נכרי לנכרי — כתב בספר משאת בנימין שעושה שליח (וכן דעת הש"ך רמג סק"ה). והבית-שמואל (ה סק"ט) חולק. (ובקצה"ח קפח סק"א דחה ראייתו וכתב להוכיח כדעה ראשונה. ובאבנ"מ ה סק"ג דחה הוכחה זו).

וכמו כן אין דין 'זכיה' בגוי, אף לא מדרבנן. ואינו דומה לקטן שאעפ"י שאין בו שליחות יש בו 'זכיה' [לפנינו הגרסא: מדרבנן] — הואיל והוא בא לכלל שליחות, משא"כ בגוי.

יש סוברים שקטן יש לו זכיה מדין תורה, אעפ"י שאין לו שליחות (ע' בראשונים כאן ובקדושין מב; נקודות הכסף יו"ד שה; קצה"ח רמג סק"ז).

דף עב

קעג. א. נכרי שהלוה לישראל ברבית או לוה ממנו, ונתגייר — האם גובה את הרבית?

ב. שטר שכתוב בו רבית — האם הוא כשר וגובה את הקרן, אם לאו?

ג. שטרי חוב המוקדמים — מה דינם?